

УДК 657.6

М. О. Нежива, аспірантка

Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ, Україна

ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕЗЕРВІВ

Розглянуто передумови формування резервів, розмежовано види резервів та досліджено категорію «фінансові резерви».

Ключові слова: резерви, фінансові резерви, передумови формування, особливості створення та використання.

Рассмотрены предпосылки формирования резервов, разграничены виды резервов и исследовано категорию «финансовые резервы».

Ключевые слова: резервы, финансовые резервы, предпосылки формирования, особенности создания и использования.

Investigated preconditions formation of reserves, delineated types of reserves and analyzed category financial reserves.

Key words: reserves, financial reserves, conditions of formation, features of creation and use.

Постановка проблеми. Менеджмент підприємств у сучасних умовах пов'язаний із недостатністю та невизначеністю знань про умови і процеси, які відбуваються на підприємстві, що передбачає формування фінансових резервів – одного зі способів реакції на ризик.

Економічний зміст формування та цільового використання фінансових резервів зумовлює потребу в розгляді цього питання, адже відсутність чіткого визначення їх сутності, доцільності створення часто призводить до пошуку хибних джерел їх формування та нецільового використання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика, пов'язана з сутністю поняття фінансові резерви, є актуальною, проте їй не приділяється належної уваги. Окремі питання (в частині сутності, принципів, класифікації резервів у цілому) розглядалися у працях Ф.Ф. Бутинця, О.Д. Василика, Ю.А. Вериги, М.О. Козлової, І.В. Нагорної, М.М. Орищенко, О.О. Пархомчука, Ю.В. Пікуша.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Враховуючи результати та не применшуючи значення вже проведених досліджень, слід акцентувати увагу на проблемних питаннях, які не знайшли свого вирішення, а саме потребує уточнення понятійний апарат. Поза увагою залишилися питання щодо передумов формування резервів, видів резервів та категорій «фінансові резерви» в цілому, що потребує подальших наукових досліджень.

Головною метою цієї роботи є визначення передумов формування фінансових резервів, розмежування видів резервів та доведення значимості їх для досягнення фінансової стійкості та економічного зростання в цілому.

Виклад основного матеріалу. З розвитком суспільства відбувається трансформація будь-якого поняття. І фінансові резерви підприємства не є винятком. Перші згадки про резерви знаходять свої витoki ще у Стародавньому Китаї (1256-1122 рр. до н. е.). Вже тоді існувала система резервних фондів (загальний, спеціальний та власне резервний фонд), яка детально описана у Фу. Визначався не тільки склад фондів, описувались також джерела їх формування, цілі використання, а також періодичність стягнення та максимальний розмір кожного з податків.

В економічній літературі вперше фінансові резерви знайшли своє відображення в бухгалтерських балансах в кінці XIV – початок XV ст. В історичній перспективі процес розвитку резервів можна розподілити на декілька етапів (рис. 1) [4, с. 9-10].

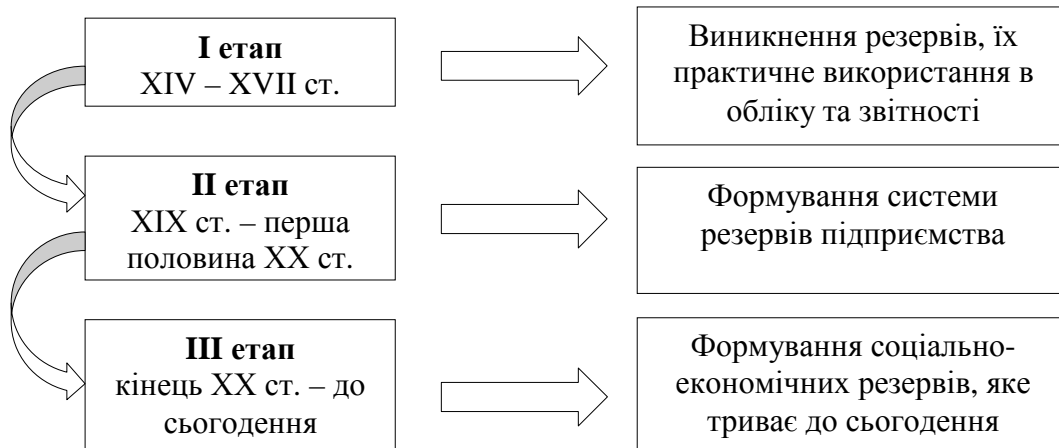

Рис. 1. Етапи розвитку процесів формування фінансових резервів

Підприємства державної форми власності і деякі акціонерні товариства утворюють за рахунок прибутку, який залишається в їх розпорядженні, фонди економічного стимулювання: фонд розвитку виробництва; фонд соціального розвитку; фонд матеріального заохочення. Причому на державних підприємствах держава-власник стимулює колектив підприємства до більш інтенсивної праці.

Приватні підприємства, більшість спільних підприємств і акціонерних товариств фонду матеріального заохочення не створюють. Стимулювання кращого ставлення до праці тут відображається безпосередньо в її оплаті. А щодо фондів розвитку виробництва і соціального розвитку, то ці фонди тут створюються в розмірах, відповідних тій частці прибутку, яка може бути направлена на ці цілі стосовно до потреб фінансування заходів виробничого і соціального характеру.

Очевидно, що для визначення необхідних розмірів цих та інших фондів необхідно провести прогностичний аналіз, встановити очікувані розміри необхідних коштів для фінансування заходів відповідно до призначення кожного фонду [9, с. 65].

Відповідно до ситуації та законодавства, підприємства можуть створювати:

- резерв сумнівних боргів;
- для наступної оплати відпусток та виплату винагород за вислугу років;
- на ремонт основних засобів у межах норм амортизаційних відрахувань на повне їх відновлення;
- на виробничі затрати для підготовчих робіт на підприємствах з сезонним виробництвом;
- наступних затрат для ремонту предметів прокату.

Аналізуючи утворення резервів, необхідно встановити повноту та обґрунтованість проведення відрахувань з врахуванням необхідності і відповідності положенням.

Особливу увагу слід приділити аналізу використання резервів, дотримання чинних нормативних актів відображення видатків, витрат і втрат, обґрунтованість їх проведення [9, с. 67-68].

У ринковій економіці з моменту її появи визначальне положення займали резерви та інші механізми, які гарантують виконання зобов'язань на найрізноманітніших умовах, найрізноманітнішими суб'єктами, починаючи від статутних резервів і закінчуючи резервами і механізмами, які представляють комерційну таємницю.

За даними професора В. І. Ткач і французького аудитора Ж. Лоран, у світі використовується більше двохсот резервів найрізноманітнішого вигляду. Є великі групи резервів, що забезпечують захист активів, зобов'язань, капіталу. У світовій економіці використовується більше 20 резервів, ось деякі з них: резерви по сумнівних боргах; резерви

коливань; резервні можливості недостачі; резерви можливих збитків від незавершених угод; гарантійні резерви; резерви для ризиків; резерви по арбітражним та судовим витрат; резерви для капітальних ремонтів та інші [5, с. 251].

Термін «резерв» походить від французького *reserve*, що в перекладі українською мовою означає «запас», або від латинського *reserve* – «зберігаю».

Економічні резерви – це поняття, невід’ємно притаманне економіці в цілому і вимагає адекватного відображення в бухгалтерському обліку, однозначного застосування (або не застосування) в цілях оподаткування, а також спеціальних підходів в аудиті.

Однак зміст, вкладений фахівцями в це поняття, різний. Залежить він від галузі економічних знань, в якій він застосовується. З одного боку, під резервом зазвичай розуміють певний запас чого-небудь на випадок необхідності. У такому сенсі резерв може приймати різну матеріальну форму (резервний запас сировини, матеріалів, палива, виробничих площ). До таких резервів застосовні методи фактичного контролю.

З іншого боку, резервами також називають невикористані, невичерпні можливості (резерв підвищення продуктивності праці, підвищення ефективності на одиницю вкладених коштів, підвищення ефективності виробництва).

Резерви, що формуються відповідно до законодавства та установчих документів, утворюються за рахунок чистого прибутку, отриманого організацією. Умовою для створення резервного капіталу є, таким чином, наявність чистого прибутку. Якщо організація отримала чистий (непокритий) збиток за звітний рік, то відрахування в резервний капітал не виробляються [13, с. 3, 6].

Під резервами розуміються невикористані і постійно виникаючі можливості зростання і вдосконалення, покращення його кінцевих результатів. Процес утворення резервів безперервний, оскільки пов’язаний з науково-технічним прогресом, удосконаленням організації праці й управління.

Виявлення резервів необхідно для обґрунтованого планування, своєчасного виконання і перевиконання планів, підвищення ефективності роботи торговельного підприємства.

Планомірна організація пошуку резервів можлива лише тоді, коли є чітке уявлення про характер і місця їх виникнення [2, с. 9-10].

Поняття «резерв» характеризує кількість товарної та грошової маси, що призначені для неочікуваних випадків, для додаткових витрат, які не передбачають використання фондів та запасів. Мова як раз йде про можливі значні збої у діяльності, за яких фінансових ресурсів фондів може бути недостатньо, щоб швидко компенсувати втрати. Наприклад, при стихійних лихах необхідно здійснити відшкодування втрат, кошти на які беруться із відповідних резервів [1, с. 185].

У більш широкому сенсі резервами вважаються невикористані можливості підвищення ефективності діяльності. Виявлення резервів у такому розумінні та визначення реальних шляхів і термінів їх мобілізації є одним з головних завдань економічного аналізу діяльності всіх господарських ланок. Такого визначення поняття «резерви» дотримуються багато авторів. З цього можна зробити висновок, що резерви як запаси і як можливості підвищення ефективності виробництва – це різні поняття.

Резерв являє собою приховану, неявну витрату. Саме витрату, тому що резервні кошти не можна використовувати на інші цілі, а прихована – з тієї причини, що кошти при цьому не витрачаються негайно, а тимчасово залишаються в розпорядженні підприємства (реальні витрати виникають у майбутньому в результаті прояву наслідків реалізації ризиків, притаманних діяльності організації в цей час). Однак резерв використовується також для покриття реальних і відображених в обліку витрат, які тим не менше можна назвати неявними, тому що вони пов’язані не стільки з виникненням прямих витрат, скільки зі скороченням активу організації [10, с. 115-116].

Поняття «резерви» науковці трактують по-різному, погляди авторів щодо його сутності можна поділити на такі групи [12, с. 281-282]:

- резерв як невикористані потенційні можливості розвитку виробництва (М.І. Баканова, Г.В. Савицька, О.Д. Шеремета);
- резерв як витрати цільового характеру (Ю.А. Верига, М.М. Орищенко, Я.В. Соколов);
- резерв як джерело компенсації чи інструмент самострахування від несприятливих наслідків та ризиків господарської діяльності (Ю.А. Верига, С.М. Дячек, І.В. Нагорна);
- резерви як запаси високоліквідних засобів, які призначені для цільового використання (С.М. Дячек, М.О. Козлова, О.О. Пархомчук).

Важливим моментом у класифікації резервів є джерела їх формування. Наприклад, підприємства Великобританії формують резерви із прибутку та резерви із власного капіталу. Нерозподілений прибуток, з одного боку, є резервом, а з іншого – основним джерелом їх фінансування. Формування резервів із власного капіталу відбувається через випуск акцій за ціною, вищою за номінал, і переоцінку основних засобів у бік підвищення. Важливим є той факт, що розмір резервного капіталу в світовій практиці коливається в межах 10-40 % від статутного капіталу, при цьому окремим підприємствам надається право призначати більш високу межу [7, с. 39].

Класифікація резервів за їх економічної сутністю наведена на рис. 2 [11, с. 278]. Наведена класифікація дозволила визначити місце фінансових резервів у сукупності резервів фінансово-господарської діяльності. Поглиблення досліджень у сфері їх класифікації сприяє розробленню більш ефективних і науково обґрунтованих методів формування та використання фінансових резервів як інструменту регулювання ризиків.

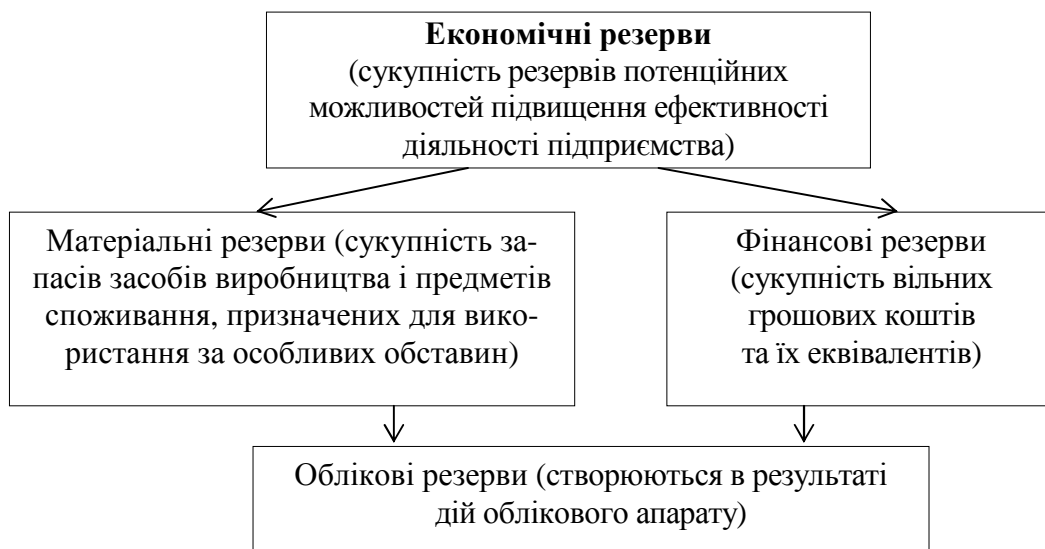

Рис. 2. Класифікація резервів за їх економічною сутністю

У міжнародній практиці при складанні фінансової звітності резерви класифікуються за такими основними ознаками [4, с. 27-28]:

- резерви капіталу, включаючи фонд переоцінки вартості, та резерви надходження доходів у майбутньому, різних дотацій та безоплатно одержаних активів;
- нормативні резерви (встановлені законодавством) та ненормативні резерви (рішення про створення яких приймається підприємством самостійно);
- розподільчі, які розподіляються між власниками, та нерозподільчі резерви (розподіл цих резервів розпочинається при настанні ліквідації);

- цільові резерви (створюються та використовуються на конкретні цілі) та загальні резерви (не мають цільового характеру).

На сьогодні більшість підприємств не формують фінансові резерви, хоча це може негативно позначитися на їх діяльності. За офіційними даними Держкомстату України, за результатами 2012 р. 39,9 % торговельних підприємств (роздрібна торгівля) є збитковими, що на 0,9 % більше ніж у 2011 р., на 0,7 % більша ніж у 2010 р., на 3 % більша ніж у 2009 р. та на 9 % більша ніж у 2008 р. [6]. Частка торговельних підприємств станом на 01.01.2012 р., які формують резервний капітал, становить лише 5 % [6]. Для забезпечення стабільного розвитку, можливості протистояти зовнішнім факторам, а також своєчасної нейтралізації та компенсації можливих негативних явищ підприємства потребують створення фінансових резервів. Саме тому формування фінансових резервів є актуальним та важливим у діяльності підприємства.

Фінансові резерви – кошти, зарезервовані державою, підприємствами, об'єднаннями для забезпечення непередбачених витрат, спеціальних потреб, усунення тимчасових фінансових труднощів і забезпечення нормальних умов діяльності.

Фінансові резерви складають предмет економічної інформації, яка формується в управлінському обліку. Фінансові резерви є предметом облікової політики організації, абсолютно залежать від волі власника або його представника, не впливають на юридичну оцінку прав і зобов'язань та покликані регулювати вплив тих або інших фактів господарського життя на реальну оцінку активів, капіталу і зобов'язань та фінансовий результат [11, с. 277].

Фінансові резерви – одна з важливих умов безперервного й ефективного функціонування економіки, розв'язання соціальних проблем. Фінансові резерви потрібні завжди, незалежно від моделі економічного розвитку, форми власності, рівня розвитку продуктивних сил. Вони об'єктивно зумовлені безпосередньо характером процесу виробництва як явищем, де імовірні випадкові фактори й непередбачувані обставини. У високотехнологічному виробництві за умов конкуренції необхідність у фінансових резервах зумовлена також змінами технології виробництва, зовнішньоекономічними зв'язками, кон'юнктурою ринку.

За економічною суттю фінансові резерви – це способи й форми створення та використання фондів фінансових ресурсів для фінансування заходів із локалізації впливу непередбачуваних обставин і підтримки високого рівня виробництва та суспільного добробуту громадян. У загальноекономічному плані джерелом фінансових резервів є валовий внутрішній продукт, що створюється економікою держави. Фінансові резерви в межах держави повинні мати свою оптимальну величину, оскільки надмірне відволікання коштів у резерви може спричинити фінансове напруження і негативно вплинути на відтворювальний процес. Питання оптимальності розміру фінансових резервів є однією з фундаментальних проблем фінансової науки.

Функціональним призначенням фінансових резервів є не розширення виробництва й надання соціальних послуг, а лише забезпечення стабільності в економічній і соціальній сферах при виникненні непередбачуваних обставин і нових суспільних потреб, що потребують негайного задоволення. З огляду на це, фінансові резерви можна назвати фондами фінансових ресурсів спеціального призначення, тобто коштами, що використовуються для підвищення добробуту людей, і фінансовими ресурсами, що використовуються для розвитку діяльності та його удосконалення.

Класифікація резервних фондів, як правило, здійснюється за рівнями управління й використання. Фінансові резерви за таким тлумаченням можна класифікувати як загальнодержавні, фінансові резерви підприємницьких структур, фінансові резерви місцевого самоврядування [3, с. 300-301].

Підприємства утворюють фінансовий резерв за рахунок відрахувань від прибутку, що залишається в розпорядженні підприємства, в розмірах, передбачених статутом, для покриття непередбачених втрат і збитків.

Характеристика фінансових резервів наведена на рис. 3 [11, с. 279].

Рис. 3. Характеристика фінансових резервів

Фінансові резерви покликані забезпечити стійкість усієї фінансової системи, надійність фінансового забезпечення економічного розвитку у разі впливу непередбачуваних обставин. Проте фінансові резерви визначають розмір матеріальних і трудових резервів. Так, для створення матеріальних запасів потрібні кошти. Без фінансових ресурсів неможливо нічого створити або удосконалити. Аналогічна ситуація складається і при формуванні трудових ресурсів. Підготовка кваліфікованих робітників, перепідготовка й перекваліфікація робочої сили, а також надання допомоги тимчасово непрацюючим потребують затрат фінансових ресурсів. До фінансових резервів належать також валютні резерви. Специфіка цих резервів проявляється в тому, що вони покликані забезпечити стабільність національної грошової одиниці. Врешті-решт це також впливає на стабільність фінансової ситуації і дає змогу локалізувати вплив кризових явищ як у світовій економіці, так і на підприємствах [3, с. 301-302].

Фінансові резерви створюються у грошовій формі й виступають необхідною умовою стабільного і збалансованого розвитку. Важливою є проблема обґрунтування розмірів таких фондів, тому що необґрунтоване збільшення чи зменшення фінансових резервів веде за собою негативні наслідки: значне відволікання коштів і сповільнення їх обороту або нестачу коштів при необхідності фінансування непередбачених потреб [8, с. 16].

Основні проблеми створення та використання фінансових резервів [7, с. 40]:

- визначення найбільш раціональних джерел;
- оцінювання економічної суті фінансових резервів, тобто стабільний довгостроковий або короткостроковий їх характер;
- оцінювання економічної суті показників прибутку і капіталу, оскільки ці поняття є відносними величинами, тому можуть бути подані у ймовірному обчисленні;
- вплив фінансових резервів на величину і характер власних джерел;

- відсутність відповідності суми грошових коштів сумі статутних резервів, необхідних для виконання ними своїх функцій.

Висновки і пропозиції. Таким чином, аналіз опрацьованих джерел показав, що між ученими існують неоднозначні погляди щодо трактування поняття «резерви», «фінансові резерви». Процес формування резервів є одним із найефективніших інструментів забезпечення стабільності діяльності підприємства та самострахування від ризиків. Фінансові резерви створюються для забезпечення непередбачених витрат, спеціальних потреб, усунення тимчасових фінансових труднощів і забезпечення нормальних умов діяльності.

Список використаних джерел

1. *Александрова М. М.* Страхування : навчально-методичний посібник / М. М. Александрова. – К. : ЦУЛ, 2002. – 208 с.
2. *Бороненкова С. А.* Экономический анализ – основа поиска резервов / С. А. Бороненкова, Ю. Г. Бондарь. – М. : Финансы и статистика, 1988. – 91 с.
3. *Василик О. Д.* Теорія фінансів : підручник / О. Д. Василик. – К. : НІОС, 2003. – 416 с.
4. *Верига Ю. А.* Резервування капіталу: облік, аудит та звітність : [монографія] / Ю. А. Верига, М. М. Орищенко. – Полтава : РВВ ПУЕТ, 2011. – 180 с.
5. *Графова Т.* Контроль функционирования резервной системы инновационного предприятия / Т. Графова // Риск: Ресурсы. Информация. Снабжение. Конкуренция. – М., 2010. – № 4. – С. 251-260.
6. *Державна служба статистики України.* Фінанси. [Електронний ресурс]. – Ресурс доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/fin.htm.
7. *Камінська Т.* Облікове забезпечення управління ризиками у сільському господарстві / Т. Камінська // Бухгалтерський облік і аудит. – К., 2009. – № 12. – С. 36-44.
8. *Кириленко О. П.* Фінанси (Теорія та вітчизняна практика) : навч. посіб. / О. П. Кириленко. – Тернопіль : Економічна думка, 2000. – 243 с.
9. *Ластовецький В. О.* Ефективність господарювання. Оцінка, аналіз, фактори, резерви : посібник / В. О. Ластовецький, О. В. Миронюк. – Чернівці, 1995. – 92 с.
10. *Нагорна І. В.* Резерви підприємства як інструмент підвищення фінансової стійкості / І. В. Нагорна // Вісник ДонНУЕТ. – Донецьк, 2010. – № 4 (48). – С. 114-118.
11. *Пархомчук О. О.* Резерви та їх значення для організації обліку: сутність і поняття / О. О. Пархомчук // Міжнародний збірник наукових праць. – Житомир, 2010. – № 3(18). – С. 274-283.
12. *Пікуш Ю. В.* Сутність і класифікація резервів підприємства з метою їх бухгалтерського обліку / Ю. В. Пікуш, Л. М. Пилипенко // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – Львів, 2012. – № 727. – С. 280-285.
13. *Яников Р. Г.* Особенности аудиторской проверки резервов / Р. Г. Яников // Аудит. – 2006. – № 11. – С. 3-9.